

LIFE, ACTIVITIES, AND SCIENTIFIC VIEWS OF ACADEMICIAN A.R. MUHAMMADJONOV

A. Abdumatov

Lecturer at the History Department of GulSU

abdumatovalisher@gmail.com

Tashkent, Uzbekistan

ABOUT ARTICLE

Key words: Abdulahad Muhammadjanov, historiography, archaeology, irrigated agriculture, irrigation, hydraulic engineering, toponymy, onomastics, source studies, scientific heritage.

Received: 16.05.26

Accepted: 17.05.26

Published: 18.05.26

Abstract: This article examines the life, scientific and pedagogical activity of Academician Abdulahad Rahimjanovich Muhammadjanov and his contribution to the development of historiography and archaeology in Uzbekistan. The scholar's research on the history of irrigated agriculture, irrigation systems, hydraulic engineering, toponymy, onomastics, and source studies is analyzed. The article also discusses his scientific heritage, academic school, and role in training young researchers.

АКАДЕМИК А.Р.МУҲАММАДЖОНОВНИНГ ҲАЁТИ, ФАОЛИЯТИ ВА ИЛМИЙ ҚАРАШЛАРИ

A. Абдуматов

ГулДУтарих кафедраси ўқитувчиси

abdumatovalisher@gmail.com

Тошкент, Ўзбекистон

МАҚОЛА ҲАҚИДА

Калит сўзлар: Абдулахад Муҳаммадҷонов, тарихшунослик, археология, суғорма деҳқончилик, ирригация, гидротехника, топонимика, ономастика, манбашунослик, илмий мерос.

Аннотация: Ушбу мақолада академик Абдулахад Раҳимҷонович Муҳаммадҷоновнинг ҳаёти, илмий-педагогик фаолияти ҳамда Ўзбекистон тарихшунослиги ва археология фани ривожига қўшган ҳиссаси таҳлил қилинган. Олимнинг суғорма деҳқончилик тарихи, ирригация, гидротехника, топонимика, ономастика ва манбашунослик соҳаларида олиб борган тадқиқотлари ёритилган. Шунингдек, унинг илмий мероси, яратган

илмий мактаби ва шогирдлар тайёрлашдаги хизматлари ҳақида фикр юритилган.

ЖИЗНЬ, ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ И НАУЧНЫЕ ВЗГЛЯДЫ АКАДЕМИКА А.Р. МУХАММАДЖОНОВА

А. Абдуматов

Преподаватель кафедры истории ГулГУ

abdumatovalisher@gmail.com

Ташкент, Узбекистан

О СТАТЬЕ

<p>Ключевые слова: Абдулахад Мухаммаджанов, историография, археология, орошаемое земледелие, ирригация, гидротехника, топонимика, ономастика, источниковедение, научное наследие.</p>	<p>Аннотация: В данной статье анализируются жизнь, научно-педагогическая деятельность академика Абдулахад Рахимджановича Мухаммаджанова и его вклад в развитие исторической науки и археологии Узбекистана. Освещаются исследования ученого в области истории орошаемого земледелия, ирригации, гидротехники, топонимики, ономастики и источниковедения. Также рассматриваются его научное наследие, созданная им научная школа и деятельность по подготовке научных кадров.</p>
--	---

Ўзбекистон тарихшунослиги ва археология фани тараққиётида ўзининг серкирра илмий фаолияти, фундаментал тадқиқотлари ва илмий мактаби билан ўчмас из қолдирган олимлардан бири академик Абдулахад Раҳимжонович Мухаммаджонов ҳисобланади. У нафақат тарихчи ва археолог сифатида, балки манбашунос, топонимшунос, гидротехник, этнолог ва педагог олим сифатида ҳам мамлакатимиз илм-фани тараққиётига улкан ҳисса қўшган. Олимнинг илмий мероси Ўзбекистон тарихи, суғорма деҳқончилик маданияти, қадимги шаҳарлар тарихи, топонимика, ономастика ва миллий маънавият каби соҳаларни камраб олади. Абдулахад Раҳимжонович Мухаммаджонов ўзининг мазмунли ҳаёти давомида юзлаб илмий мақолалар, монографиялар, дарслик ва ўқув қўлланмалар яратиб, тарих фанининг турли соҳаларида илмий мактаб шакллантирди. Айниқса, унинг Ўзбекистонда суғорма деҳқончилик тарихи, қадимги гидротехник иншоотлар ва тарихий топонимика соҳасидаги тадқиқотлари бугунги кунгача ўз аҳамиятини йўқотмаган. Ушбу мақолада академик А.Р.Мухаммаджоновнинг ҳаёти, илмий фаолияти, тарих ва археология фани ривожига қўшган ҳиссаси ҳамда унинг бой илмий мероси таҳлил қилинади.

Абдулахад Раҳимжонович Мухаммаджонов 1931 йил 26 декабрда (айрим манбаларда 1928 йил деб ҳам кўрсатилади) Тошкент шаҳрининг Ўқчи маҳалласида,

бинокор оиласида таваллуд топган. У катта оиланинг тўнғич фарзанди бўлиб, болалик йиллариданоқ илм-фанга қизиқиши билан ажралиб турган. Ўрта мактабни тугатгач, 1946-1951 йилларда Ўрта Осиё Давлат университетининг Шарқ факультетида таҳсил олди. Университетда таҳсил олиш жараёнида шарқ тиллари, тарих, манбашунослик ва археология соҳаларига чуқур қизиқди. Бу эса кейинчалик унинг йирик тарихчи олим сифатида шаклланишига асос бўлди. Олий таълимни тугатгач, маълум муддат мактабда фаолият юритди. 1952-1955 йилларда Ўзбекистон Фанлар академияси Шарқшунослик институти аспирантурасида таҳсил олди. 1955 йилда академик Яхё Ғуломов раҳбарлигида “ХИХ асрнинг 20-50-йилларида Бухоронинг Россия билан олиб борган алоқаларига доир манбалар” мавзусида номзодлик диссертациясини муваффақиятли ҳимоя қилди.

А.Р.Муҳаммаджоновнинг илмий шаклланишида академик Яхё Ғуломовнинг ўрни беқиёс бўлди. Устоз раҳбарлигида ёш олим археология ва қадимги гидротехника иншоотлари тарихи билан жиддий шуғуллана бошлади. Айниқса, Ўзбекистон ҳудудидаги қадимги суғориш тизимлари ва ирригация маданияти унинг асосий тадқиқот объектига айланди. Олимнинг дастлабки мақолалари “Қоятошларга ўйилган қадимги суратлар”, “Сирли тошлар изидан”, “Хонбанди”, “Абдулхонбанди” каби мавзуларга бағишланган бўлиб, уларда муаллифнинг археологик кузатувчанлиги ва таҳлилий фикрлаш қобилияти намоён бўлади. 1973 йилда академик Яхё Ғуломов раҳбарлигида “Қуйи Зарафшон водийсининг суғорилиши тарихи” мавзусида докторлик диссертациясини ҳимоя қилди. Мазкур тадқиқот Ўзбекистон ирригация тарихи бўйича фундаментал ишлардан бири сифатида эътироф этилди.

Академик А.Р.Муҳаммаджоновнинг энг катта хизматларидан бири Ўзбекистонда суғорма деҳқончилик ва гидротехника тарихи бўйича олиб борган тадқиқотлари билан боғлиқдир. Олим қадимги воҳаларнинг шаклланиши, ирригация тармоқлари, сув омборлари ва каналлар тарихи ҳақида кенг қамровли тадқиқотлар амалга оширди. Унинг “Қуйи Зарафшон водийсининг суғорилиш тарихи” монографияси бу соҳадаги энг муҳим тадқиқотлардан бири ҳисобланади. Асарда қадимги ва ўрта асрларда Зарафшон водийсида шаклланган ирригация тизимлари илмий жиҳатдан таҳлил қилинган.

“Ўзбекистоннинг қадимги гидротехник иншоотлари” асари эса гидротехника тарихи соҳасидаги ноёб тадқиқотлардан бири бўлиб, унда сув омборлари, тўғонлар, ариқлар ва қадимги муҳандислик ечимлари ҳақида муҳим маълумотлар келтирилган. Олим суғориш тизимларини фақат техник жиҳатдан эмас, балки ижтимоий-иқтисодий ва маданий тараққиёт билан боғлиқ ҳолда ўрганди. Бу эса унинг тадқиқотларини комплекс ва фундаментал характерга эга қилди.

А.Р.Муҳаммаджонов Ўзбекистон топонимикаси ва ономастикаси соҳасида ҳам йирик тадқиқотлар олиб борди. Олим шаҳар, қишлоқ, маҳалла ва гидронимларнинг келиб чиқиши, этимологияси ҳамда тарихий тараққиётини чуқур таҳлил қилди. Унинг “Қадимги Тошкент ва тошкентликлар”, “Древний Ташкент”, “Бухоро шаҳри 2500 ёшда”, “Қадимги Бухоро” каби асарлари тарихий топография ва топонимика соҳасида муҳим манба ҳисобланади. Олимнинг “Андижон - уй, яъни ватан демақдир”, “Кеш - уй, яъни Ватан демақдир”, “Наманган топонимининг этимологияси ҳақида”, “Тошкент дарвозалари тарихи” каби мақолалари топонимларнинг семантик хусусиятларини ёритишга бағишланган. А.Р.Муҳаммаджонов топонимларни халқ тарихи ва маданиятининг муҳим манбаи сифатида баҳолар эди. Унинг фикрича, ҳар бир жой номи халқнинг тарихи, турмуш тарзи ва маънавиятини ўзида мужассам этган.

Олимнинг Ўзбекистон тарихи бўйича ёзган асарлари орасида дарслик ва ўқув қўлланмалар алоҳида ўрин тутади. Жумладан, “Ўзбекистон тарихи (VI асрдан XVI аср бошларигача)” дарслиги олий таълим муассасалари талабалари учун яратилган энг мазмунли ўқув қўлланмалардан бири ҳисобланади. Мазкур дарсликда илк ўрта асрлардан Темурийлар давригача бўлган тарихий жараёнлар изчил ва мантикий асосда ёритилган. Муаллиф тарихий воқеаларни қисқа, лўнда ва тушунарли тарзда баён қилишга муваффақ бўлган. Шунингдек, унинг мактаб ўқувчилари учун ёзган “Ўзбекистон тарихи” дарслиги ҳам катта аҳамиятга эга бўлиб, бир неча тилларга таржима қилинган.

Абдулаҳад Муҳаммаджонов нафақат йирик олим, балки моҳир педагог ҳам эди. Унинг раҳбарлигида 30 дан ортиқ фан докторлари ва 40 га яқин фан номзодлари тайёрланган. Олим шогирдларига фақат илмий билим эмас, балки меҳнатсеварлик, ҳалоллик ва ватанпарварлик каби инсоний фазилатларни ҳам сингдирган. Шогирдлари устозни камтарин, талабчан ва меҳрибон инсон сифатида эслайдилар. Э.Холиқовнинг ёзишича, домла илмий ижодга алоҳида аҳамият бериб, шогирдларини доимо изланишга ундаб турган. Унинг “катта куч ва илҳом билан ишлаш керак” деган фикри кўплаб ёш тадқиқотчилар учун ҳаётий дастурга айланган.

А.Р.Муҳаммаджонов турли йилларда Ўзбекистон Фанлар академиясининг Тарих институти, Археология институти ва Шарқшунослик институтида масъул лавозимларда ишлади. 1996-1998 йилларда Ўзбекистон Фанлар академияси вице-президенти сифатида фаолият юритди. 1997 йилдан “Ўзбекистонда ижтимоий фанлар” журнали бош муҳаррири сифатида тарих ва ижтимоий фанларни ривожлантиришга катта ҳисса қўшди. У республика ва халқаро миқёсдаги илмий анжуманларда фаол қатнашиб, Ўзбекистон илм-фанининг муносиб вакили сифатида танилди.

Академик А.Р.Муҳаммаджонов ёшлар маънавияти ва миллий кадриятларни тарғиб қилиш масалаларига ҳам катта эътибор қаратган. Унинг “Тарих фалсафаси - маънавият кўзгуси” асарида халқимизнинг маънавий мероси, миллий анъаналари ва кадриятлари ҳақида кенг фикр юритилган. Олим тарихни инсон маънавиятининг асосий устунларидан бири сифатида баҳолаган. Унинг фикрича, халқнинг ўзлигини англаши ва миллий ғурури тарихий хотира билан чамбарчас боғлиқ.

Абдулахад Раҳимжонович Муҳаммаджонов ҳаёти давомида 540 дан ортиқ илмий асарлар яратди. Улар орасида 50 га яқин монография ва рисоалар, ўнлаб дарслик ва ўқув қўлланмалар мавжуд.

Унинг илмий мероси қуйидаги йўналишларни қамраб олади:

1. Археологик тадқиқотлар;
2. Суғорма деҳқончилик тарихи;
3. Гидротехника ва ирригасия;
4. Топонимика ва ономастика;
5. Манбашунослик;
6. Ўзбекистон давлатчилиги тарихи;
7. Ўқув-услубий ишлар;
8. Миллий маънавият ва тарих фалсафаси.

Олимнинг айрим асарлари АҚШ, Франция, Россия, Ҳиндистон ва Эронда ҳам нашр қилинган бўлиб, халқаро илмий жамоатчилик томонидан юқори баҳоланган.

Хулоса қилиб айтганда Академик Абдулахад Раҳимжонович Муҳаммаджонов Ўзбекистон тарихшунослиги, археологияси ва манбашунослиги ривожига улкан ҳисса қўшган энциклопедик олимлардан бири ҳисобланади. Унинг илмий фаолияти мамлакатимиз тарихи, маданияти ва маънавий меросини ўрганишда муҳим аҳамият касб этади.

Олимнинг суғорма деҳқончилик, ирригасия, топонимика ва тарихий топография соҳасидаги тадқиқотлари бугунги кунда ҳам ўз долзарблигини сақлаб келмоқда. У яратган илмий мактаб эса юртимиз тарих фанининг кейинги тараққиёти учун мустаҳкам асос бўлиб хизмат қилмоқда.

Абдулахад Муҳаммаджоновнинг бой илмий мероси ва ҳаёт йўли ёш авлод учун ибрат намунаси бўлиб қолади. Унинг асарлари ва илмий ғоялари келгусида ҳам Ўзбекистон тарихини ўрганишда муҳим манба сифатида хизмат қилаверади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Муҳаммаджонов А.Р. Қуйи Зарафшон водийсининг суғорилиш тарихи. - Тошкент: Фан, 1972.
2. Муҳаммаджонов А.Р. Ўзбекистоннинг қадимги гидротехник иншоотлари. - Тошкент: Фан, 1996.
3. Муҳаммаджонов А.Р. Қадимги Тошкент ва тошкентликлар. - Тошкент: Шарқ, 2009.
4. Муҳаммаджонов А.Р. Бухоро шаҳри - 2500 ёшда. - Тошкент, 1998.
5. Муҳаммаджонов А.Р. Ўзбекистон тарихи (VI асрдан XVI аср бошларигача). - Тошкент: Гафур Гулом номидаги нашриёт-матбаа ижодий уйи, 2004.
6. Муҳаммаджонов А.Р. Тарих фалсафаси - маънавият кўзгуси. - Тошкент, 2015.
7. Гуломов Я.Ф. Хоразмнинг суғорилиш тарихи. - Тошкент: Фан, 1959.
8. Жўраев З. Академик Абдулахад Муҳаммаджоновнинг илмий мероси. - Тошкент, 2018.
9. Холиқов Э. “Устоз хотираси”. // Ўзбекистон тарихи журнали. - Тошкент, 2017. - №3.
10. Ўзбекистон Миллий энциклопедияси. 6-жилд.-Тошкент: Ўзбекистон Миллий энциклопедияси давлат илмий нашриёти, 2003.
11. Тошкент энциклопедияси.-Тошкент: Ўзбекистон Миллий энциклопедияси, 2009.
12. Толстов С.П. Қадимги Хоразм маданиятини излаб. -Тошкент: Фан, 1964.
13. Массон В.М. Марказий Осиё археологияси тарихи. - Москва, 1976.
14. Асқаров А.А. Ўзбекистон халқлари тарихи. - Тошкент: Ўқитувчи, 1994.
15. Шониёзов К. Ўзбек халқининг шаклланиш жараёни. - Тошкент: Шарқ, 2001.
16. Ўзбекистонда ижтимоий фанлар журнали материаллари. - Тошкент, 1997-2015 йиллар.
17. Археология Ўзбекистана. - Ташкент: Фан, турли йиллар.
18. Абдуматов, А. А. (2024). Академик абдулахад муҳаммаджонов илмий меъросида тарихий тафаккур масаласи. *Science and innovation*, 3(Special Issue 6), 426-431.
19. Абдуматов, А. (2024). Академик ар муҳаммаджоновнинг топономика фани ривожига рўли. *Talqin va tadqiqotlar*, 1(1)..